

דף שבועי

בס"ד

פרשת ויגש, תשפ"ה, מספר 1600

ערבות שמעון פיזם

יעקב השתכנע שאין לו ברירה אלא לשלוח את בנימין עם אחיו, אך לא ברור אם קבלת הערבות של יהודה היא אשר שכנעה אותו. רש"י בעקבות חז"ל מסביר, מדוע הצליח יהודה לשכנע את יעקב היכן שלא הצליח ראובן. התשובה היא, חלוף הזמן והיעדר מזון, וכדברי חז"ל: "אמר להם יהודה הניחו לזקן עד שתכלה הפת" (בראשית רבה צא, ו). אם כך, לא הערבות היא ששכנעה, אלא הרעב.

למרות זאת, בפרשתנו נימק יהודה את בקשתו ליוסף בגלל הערבות שהתחייב לאביו. משתמע מדבריו שהוא סבר, שגם אחריותו להשיב את בנימין השפיעה ברמה כזו או אחרת על היענותו של יעקב. **ואם לא?**

יהודה הסביר ליוסף, שאם לא יחזיר את בנימין אל אביו, אז: "וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים" (בר' מד:לב). מה משמעות הדברים? ניתן להבין כי מדובר בענישה שתבוא לידי ביטוי רק בעולם הבא, וחז"ל הבינו שיהודה נענש במותו: "כל אותם ארבעים שנה היו עצמותיו מגולגלות בארון עד שמשו רבנו ביקש עליו רחמים". הגמרא במסכת מכות (יא ע"ב) מבינה שיהודה קיבל על עצמו להיות מנודה, ולמרות שבנימין לא נפגע, בכל זאת נענש יהודה בנידוי שהתבטא בגלגול עצמותיו, בניגוד לשאר האחים שעצמותיהם נשארו במבנה שלם.

אולי ניתן להציע שהענישה של יהודה תהיה בתחום הכלכלי; אולי כוונתו הייתה שלא יקבל את חלקו המגיע בין האחים. אפשרות נוספת היא שמדובר על מעמדו בין האחים; שיהודה לא יהיה ראוי להנהגת האחים.

לאפשרות זו ניתן לראות רמזים בכתובים. כשיהודה מציע למכור את יוסף, כתוב: "וַיִּשְׁמְעוּ אָחִיו" (בר' לז:כז), מכאן שהייתה ליהודה יכולת שכנוע לפחות כלפי אחיו. כשיהודה התרחק מאחיו, התורה נוקטת בביטוי: "וַיֵּרֶד יְהוּדָה מֵאֶת אָחִיו" (בר' לח:א). ביטוי זה יכול ללמד על יחסי הגומלין בין האחים, ותחושה של התרחקות בעקבות כישלון מנהיגותי. בפרשתנו, לאחר שהתבשר יעקב "עוד יוסף חי", הוא התכוון לרדת אליו למצרים. במסגרת ההכנות, שלח יעקב את יהודה לפניו, להכין את המקום לקראת הגעת המשפחה. המפרשים מסבירים את השליחות הזאת לצורך הכנה רוחנית לקראת

כי עבדך ערב את הנער

יהודה מנמק את בקשתו ליוסף לשחררו של בנימין בדבריו: "כִּי עֲבָדְךָ עָרַב אֶת הַנָּעַר מֵעַם אָבִי לֵאמֹר אִם לֹא אָבִיאֵנּוּ אֵלֶיךָ וְחִטָּאתִי לְאָבִי כָּל הַיָּמִים" (בר' מד:לב). אותה ערבות מביאה את יהודה לבקש: "וְעֵתָה יֵשֵׁב נָא עֲבָדְךָ תַּחַת הַנָּעַר עֹבֵד לְאֹדֹנָי" (בר' מד:לג), והדברים נוגעים בליבו של יוסף שבתגובה להם נותן את קולו בבכי, שנשמע גם על ידי אלו שלא נכחו במפגש המרגש של יוסף ואחיו.

נושא הערבות מוזכר כבר קודם לכן בסיפור חייו של יהודה. כאשר הוא ביקש לבוא אל תמר והוא לא זיהה כי מדובר בכלתו, ולא היה בידו שכר לתת לה, הוא הבטיח לשלוח לה שעיר עיזים. תמר ביקשה עירבון, ויהודה שאל מהו העירבון שיניח את דעתה. תשובתה הייתה: "חֲתָמְךָ וּפְתִילְךָ וּמִטָּךְ אֲשֶׁר בְּיָדְךָ" (בר' לח:יח). אירוע נוסף מתואר בפרשת מקץ. כאשר רצה יהודה לשכנע את יעקב אבינו לשלוח את בנימין למצרים עם אחיו, כדי שיוכלו להביא שבר ממצרים, הוא אמר לאביו: "אֲנֹכִי אֶעְרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֵׁנּוּ" (בר' מג:ט).

ננסה להלן לעמוד על טיבה של הערבות שיהודה מציע. כיצד היא מועילה? ומה יקרה אם הערב לא יעמוד בהתחייבות שלקח על עצמו?

בסיפור יהודה ותמר, העירבון משמש ביטחון לתשלום שהתחייב יהודה, ולא היה בידו בשעת החיוב לשלמו. ואכן, יהודה ביקש לשלם את חובו, אבל רעהו שנשלח מטעמו לא מצא את אותה אישה בעלת החוב. המשך הסיפור מגלה שהעירבון לא היה בטוחה לתשלום החוב, אלא סימני זיהוי לאבי הילד שלו היא הרתה.

באירוע האחר, כאשר ביקש יהודה לשכנע את יעקב לשלוח את בנימין עם אחיו, הוא השתמש שוב

* הרב שמעון פיזם מלמד במדרשת עין הנציב.

** יהיו הדברים לזיכרון לבני שי אוריאל ז"ל, הי"ד, שערב את אחיו ויצא למלחמה, ועלתה נשמתו למרום בעש"ק נר שמיני של חנוכה ג' טבת ה'תשפ"ד.

בעירבון: "אֲנֹכִי אֶעְרְבֶנּוּ מִיָּדִי תְּבַקְשֵׁנּוּ". יהודה הציע להיות ערב, אך האם היה יעקב מוכן לקבל את הערבות? מה נתן יהודה ליעקב מעבר למילים?

עשה זאת גם כשלא ידע אם יצליח לעמוד בהתחייבות לאביו. נראה שחכמינו לקחו את היסוד הנפשי באדם הלוקח אחריות על מעשיו של אדם אחר, והסכימו ליישם את המודל הזה בדיני ממונות.

כל ישראל ערבים

מפרשי הגמרא מתקופת הראשונים (רש"י, רא"ש ריטב"א ועוד) עמדו על כך, שבחובת קיום המצוות, לכל יהודי קיימת גם ערבות בין אדם לחברו. בגמרא הדברים לא נאמרו באופן מפורש, אך יש התייחסויות קרובות לכך. במסכת סוטה (לז ע"א) יש התייחסות לבריתות הרבות שנכרתו עם כל אחד ואחד מישראל בטרם כניסתם לארץ, ועל כל מצווה ומצווה. ריבוי הבריתות מוסבר בערבות ההדדית של כל ישראל לקיים את התורה. ובמדרש ספרא נכתב: "וְכָשְׁלוּ אִישׁ בְּאָחִיו" (וי' כו:לז), אינו אומר 'איש באחיו', אלא בעון אחיו, מלמד שכל ישראל ערבים זה בזה". מהאחריות על העבירות הובן כי יש ערבות גם למצוות עשה, ויש בהבנה זו להסביר את דברי המשנה והגמרא שניתן להוציא יחיד ורבים ידי חובתם במצווה גם אחרי שהתקיימה המצווה, והמוציא ידי חובה כבר קדם וקיים את חובת עצמו. ערבות מסוג זה מעלה שאלות על אופייה ומשמעותה, ועל עיסוק בפרטיה במהלך הדורות בקרב חכמי ישראל. אבל היסוד שעומד בבסיס אותה קביעה הוא הקשר שבין כל אחד ואחד מישראל השייכים למשפחת יעקב אבינו, ויש אחריות לכל אחד גם כלפי חברו. אין מדובר בלקיחת אחריות מלאה על אורח חייו והחלטותיו של האחר, אלא בלקיחת אחריות להיות בעזרו במקום שהוא צריך.

ועוד, הערבות במצוות, שתפקידה לאפשר לכל יהודי לקיים את החובה המוטלת עליו, אינה רק יסוד הלכתי העומד בפני עצמו, אלא יש בה ללמד על האחריות הכללית שצריך לחוש כלפי עם ישראל. אולי לא תמיד יהיה לה מובן מעשי המתורגם למצווה, אולי תחושה זו אינה מתקבלת ומוחזרת באופן הדדי מכל אחד כלפי חברו, כפי שהיה נכון לצפות. אף על פי כן, היא צריכה להיות בבסיס היחס הכללי כלפי כל אחד ואחד בעם ישראל.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא

לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של

אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע

בדוא"ל.

הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

הגלות במצרים, אבל ניתן גם לראות שיש צורך להכין את הנהגת המשפחה כלפי פנים וכלפי חוץ.

אם נקבל את ההבנה שבפרשה זו מנהיגותו של יהודה היא שעומדת כאן למבחן, כמו גם זו של יעקב וגם של האחים, אז אולי לא רק את בנימין החזיר יהודה, והערבות לא הייתה רק על בנימין, אלא גם על יוסף. על אף שבכתובים זה לא נאמר במפורש, נראה שהאחים הטילו על יהודה את האחריות למכירת יוסף. ואולי לזה התכוון יעקב בסוף ימיו, באומרו: "יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אֶחָיִךְ" (בר' מט:ח) - במובן זה של הודאה במנהיגותו של יהודה.

ערבות לכלית

בתורה שבעל פה ערבות לחוב היא אמצעי עזר לאפשר למלווה לסמוך על כך שיוכל לקבל את כספו בחזרה. הגמרא מביאה את המקור לדין שהערב יכול להיות מחויב למלווה כשהלווה לא מחזיר את הלוואה. בשלב ראשון של הסוגיה, הגמרא מביאה את דברי יהודה לאביו: "אֲנֹכִי אֶעְרְבֶנּוּ מִיַּד תְּבַקְשֵׁנּוּ", אך הגמרא דוחה את האפשרות ללמוד מפסוק זה, מאחר שאין מדובר כאן בערבות למקרה שהחוב אינו משולם, אלא בהתחייבות שנקראת "קבלנות". כלומר, כשהערב קיבל עליו מראש את התשלום. במקום זאת מובא מקור אחר לדין הערב מפסוקים בספר משלי:

אלא אמר רבי יצחק מהכא: "לִקַּח בְּגָדוֹ כִּי עָרַב זָר וּבְעֵד נֹכְרִים [נְכָרִיָּה] תְּבַלְהוּ" (מש' כ:טז) ואומר "בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרַעַךְ תִּקְעֶתָ לְזָר כְּפִיךָ" (מש' ו:א), נֹקֶשֶׁת בְּאֶמְרֵי פִיךָ נִלְפָדְתָּ בְּאֶמְרֵי פִיךָ, עֲשֵׂה זֹאת אִפּוֹא בְּנִי וְהִנְצַל כִּי בָאתָ בְּכַף רַעַךְ, לֶךְ הַתְּרַפֵּס וְרַהֵב רַעֲיִךְ" (שם:ב-ג).

יש כאן קושי; סוגיות בתורה שבע"פ עוסקות בדיני ממונות, וכיצד הערב מתחייב בחוב ממוני שהוא עצמו לא נהנה ממנו? לעומת זאת, פרשיות התורה אינן עוסקות בדיני ממונות אלא בדיני נפשות; הרי כל חששו של יעקב אבינו היה על שלומו של בנימין "פֶּן יִקְרָאנוּ אֶסוֹן" (בר' מב:ד)?

על פי אפשרות אחת נוכל להסביר שיש כאן 'קל וחומר'; אם על דיני נפשות ניתן להיות ערב, אז קל וחומר שעל דיני ממונות. ועדיין אלו שני תחומים שמתנהלים באופן שונה, והחיבור ביניהם אינו מובן מאליו.

ניתן להציע כיוון אחר, לפיו יסוד הערבות הוא רעיון בפני עצמו; הנכונות לקחת אחריות על מישהו אחר ולא רק על עצמך. זו בהחלט תעוזה גדולה, שכן מי יודע אם יהיה ביכולתו של לוקח האחריות לעמוד במשימה. יהודה היה נכון לעמוד במשימה. גם במקרה של תמר, כשלמעשה הוא חשף את עצמו ואת זהותו במקום שהיה נוח יותר להסתתר, והעירבון לא היה משכון בעל ערך רב, אלא אמצעי זיהוי לדעת שהוא החייב. בפעם השנייה, בתיאור ירידת בנימין למצרים, נטל יהודה על עצמו אחריות כאשר הבין שזו האפשרות היחידה לקבל את הסכמת יעקב אבינו להוריד את בנימין למצרים; רק אם יש מי שייקח אותו תחת חסותו האישית. יהודה